

I SAMKLANG MED ARVEN

Nyt bymuseum i Gilleleje

Helene Anker Kure
Kulturarv, Transformation og Restaurering
Afgangsprogram 2021

Afgangsprogram 2021
Helene Anker Kure, stud5748
Det Kongelige Danske Kunstakademis
Skoler for Arkitektur, Design & Konservering
Institut for Bygningskunst og Kultur
Program: Kulturarv, Transformation og Restaurering
Professor: Christoffer Harlang
Vejledere: Charlie Steenberg, Lars Rolsted Mortensen

Indledning	1
Museum	7
Gilleleje	11
<i>Historien</i>	11
<i>Fiskerlejet</i>	15
<i>Tektonik</i>	16
<i>Materialitet</i>	19
Gilleleje Museum	21
<i>Gilleleje Hovedgade 49</i>	25
<i>Østergade 20</i>	27
<i>Skibshallerne</i>	29
<i>Lagerbygning</i>	31
<i>Sommerhus</i>	33
<i>Museumsskibet Vilhelm</i>	35
Projekt	37
<i>Program</i>	37
<i>Metode</i>	39
<i>Vejledende afleveringsformater</i>	41
Kilder	42

Indledning

Rundt om i landet, i både større og mindre byer, findes en række lokalhistoriske bymuseer. Museer der indsamler, formidler og forsker i alle perioder af byens historie. Ofte båret af lokale kræfter og folkeligt engagement.

Sådan et bymuseum er der også i Gilleleje, en gammel fiskerby beliggende på Sjællands nordligste punkt. Midt i byens velbevarede fiskerleje ligger det eksisterende museum – gemt væk og kun besøgt af få. Men museet gemmer på særlige fortællinger og viden om byens kulturarv. Specielt én fortælling gør Gilleleje verdenskendt – en redningsaktion af jøder i oktober 1943. På få dage lykkedes det byens borgere at sejle omkring 1300 jødiske flygtninge over sundet.

I dette studie vil jeg undersøge, hvordan man forankrer Gilleleje Museum i byen. Hvad skal et bymuseum i Gilleleje kunne?

Med blik for Gillelejes særegne karaktertræk vil jeg tegne et nyt bymuseum. Jeg vil arbejde med, hvordan et bymuseum kan inddrage den lokale kulturarv som en ressource og derved skabe identitet og sammenhæng i et lokalsamfund. Et nyt bymuseum i samklang med Gillelejes arv.

Rather than attempting to conceptualise the whole of urbanism, a critical architecture can emerge by ignoring the big and the general and work with the minute and the highly specific. Architecture should be sensitive to those emotional qualities that define the city, melancholy, expectancy, pathos, hope. If one accepts that architecture is about altering and extending what is already there, one can engage the powerful presence of the real so that the aura of urbanity is amplified and extended in the place that one is working. The complexity and interconnectedness of the city is sustained by such instances of profound invention.

Adam Caruso

Gilleleje Hovedgade 49, Gilleleje Museum, eget foto.

Museum

Der findes 97 statsanerkendte museer i Danmark. Et er dem er Museum Nordsjælland, der foruden Gilleleje Museum udgøres af 11 udstillingssteder i Nordsjælland.

Ordet museum stammer fra det græske ord *Museion*. Det var templet for de ni mus, som var gudinder og beskyttere af hver deres videnskab såsom musik, historie, kunst og poesi. Siden det første danske museum så sit lys i 1621 i form af videnskabsmanden Ole Worms private samling, over den første danske museumslov fra 1958, til den nuværende fra 2001 har museumsbegrebet været under løbende udvikling.

I dag skal et museum overholde den danske museumslov for at blive statsanerkendt. Museet skal, som der hedder, indsamle, registrere, bevare, formidle og forske. Ydermere er de kulturhistoriske museer forpligtet på at samarbejde med planmyndighederne.

Men betyder det, at museerne formelt set er ens? Den internationale sammenslutning af museer (International Council of Museums) forsøgte så sent som i 2019 at komme til enighed om ny fælles betegnelse for, hvad et museum er. Men uden succes. Dette vidner om, at museumsbegrebet er svært at definere. Og måske er det netop en pointe i sig selv: Et museum skal ikke defineres, det skal diskuteres. Museet er stedsspecifikt og har af den grund en særlig forpligtigelse til at forholde sig til dets steds karaktertræk.

Med mit afgangprojekt ønsker jeg at fortsætte denne diskussion af, hvad et museum er. Hvad et museum – også som lokalhistorisk forankret – skal gøre og kunne. Særligt er jeg optaget af, hvordan arkitekturen kan være med til at understøtte den oplevelse, som museet er sat i verdenen for at bevare og formidle. Hvad får et museum til at berøre os, gøre os nysgerrige og føle os forbundet til dets historier?

Gilleleje Hovedgade 49, Gilleleje Museum, eget foto.

Museerne skal flytte deres fokus fra at være om noget til at være for nogen.

Stephen E. Weils, museolog

Jødiske flygtninge på vej til Sverige, Frihedsmuseet.

Gilleleje

Historien

Nærheden til havet har altid været omdrejningspunktet for Gilleleje. Siden 1300-tallet har der levet mennesker nær Gillelejes kyst. Gennem 1500-tallet havde Gilleleje sin første storhedstid, og med reformationens indtog i Danmark var det i Gilleleje, Danmarks første protestantiske kirke blev opført. Sidenhen blev Gilleleje helt eller delvis udslettet som følge af sandflugt. Den seneste sandflugt kom i 1770, og det er fra den tid, de ældste huse i Gilleleje stammer. I takt med etableringen af havnen, og at Gilleleje via Gribskovsbanen blev forbundet med København i slutningen af 1800-tallet, har byen udviklet sig stødt. Søhandlen og fiskeriet blev udvidet, og Gilleleje badehotel blev et attraktivt sommerferiemål for københavnere.

I begyndelse af oktober 1943 kom Gilleleje i brændpunktet for flygtningestrømmen af danske jøder til Sverige. De danske jøder kunne ikke skånes mere af nazisterne, da samarbejdspolitikken mellem Tyskland og Danmark var gået i hårdknude, og den danske modstandsbevægelse var blevet større. I løbet af få dage blev mindst 1300 jødiske flygtninge sejlet fra Gilleleje til Sverige. Stort set alle byens 1700 indbyggere stod bag redningsaktionen. Det var en tid præget med frygt og spænding i byen. Så mange flygtninge kunne ikke gemme sig ubemærket i en lille tæt bebygget by. De måtte skjules overalt – i udhuse og på lofter. Lykkeligvis var Gestapos bemanning i Nordsjælland lille, og selvom der også var stikkere blandt byens indbyggere, blev kun 125 jøder arresteret.

I løbet af krigen var det ikke kun jøder, som fiskerne fra Gilleleje hjalp. De spillede også en vigtig brik i at sejle danske modstandsfolk i sikkerhed til Sverige. Da krigen spidsede til, blev flere af fiskerne anholdt og forhørt af Gestapo. Fiskerne måtte derfor selv tage turen til Sverige og kunne først vende sikkert hjem til Gilleleje efter krigens afslutning.

Østergade 20, Gilleleje Museum, eget foto.

Gillelejes udvikling

- 1809
- 1873
- 1885
- 1928
- 1953
- 1980
- i dag*

■ Bevaringsværdige huse

Fiskerlejet

Det gamle fiskerlejes identitet er i vid udstrækning bevaret. Gaderne er smalle og krogede, og husene ligger tæt for at skabe læ for storme. Selvom der gennem tiden er blevet bygget om, restaureret og adderet fremstår det som en homogen og komplet helhed.

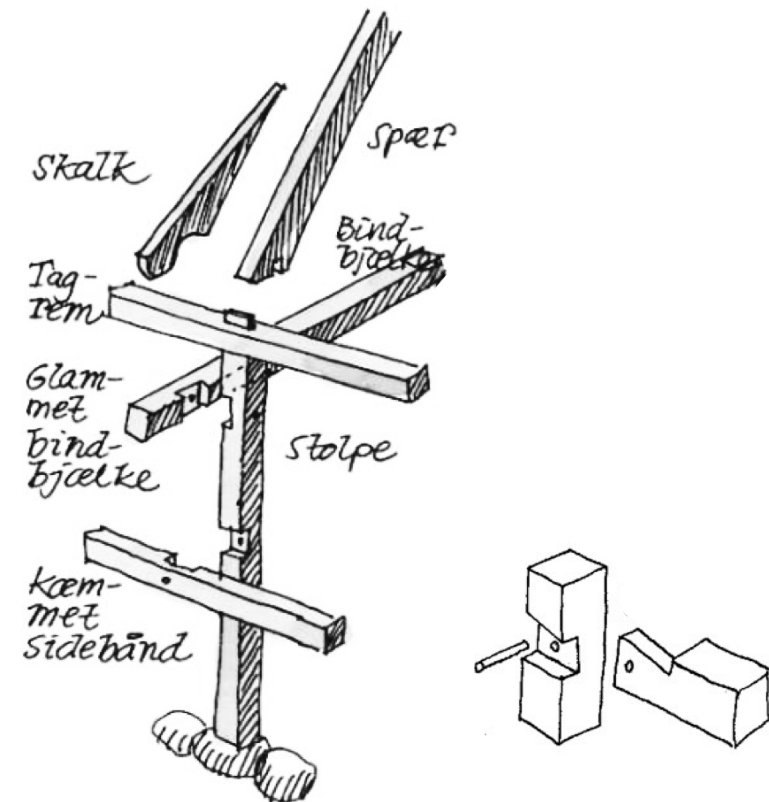
Den lokale og regionale egnsbyggeskik indtager en central plads i fiskerlejets kulturmiljø. Den er et vidnesbyrd om stedets historie.

Tektonik

Frem til midten af 1800-tallet var bindingsværk den enerådende byggemåde i Gilleleje. Fælles for bindingsværkshusene er, at de knytter sig til den såkaldte østdanske styrtrumskonstruktion, også kaldet »det sjællandske landbindingsværkshus«.

Kun få huse står i dag helt bevaret tilbage, da man fra midten af 1800-tallet begyndte at omsætte husene til grundmur. Men kernen i husene består stadig af det gamle bindingsværk, da bjælkelaget og tagværket ofte er bevaret. Dette kan ses i facaden, idet bjælkeenderne karakteristisk stikker frem fra muren i den fulde størrelse.

Den østdanske styrtrumskonstruktion er kendetegnet ved de »glammede« bjælker, som er en vinkelret træsamling mellem stolpen og bjælken, der ikke ligger i samme plan. Derudover står stolperne direkte på nedgravet kampesten (syldsten) uden fodtømmer. Tavlet imellem er kun holdt sammen af det påbladede sidebånd. Visse steder er der mellem de enkelte stolper er der anbragt syldstykker af egetræ, som en ikke konstruktiv reservefodrem. Sidebåndene er gennemgående og bladet ind i stolpen – i hjørnerne ofte svalehaleblad.

Det sjællandske landbindingsværkshus, skitse af Søren Vadstrup.

Svalehaleblad, skitse af Søren Vadstrup.

Materialitet

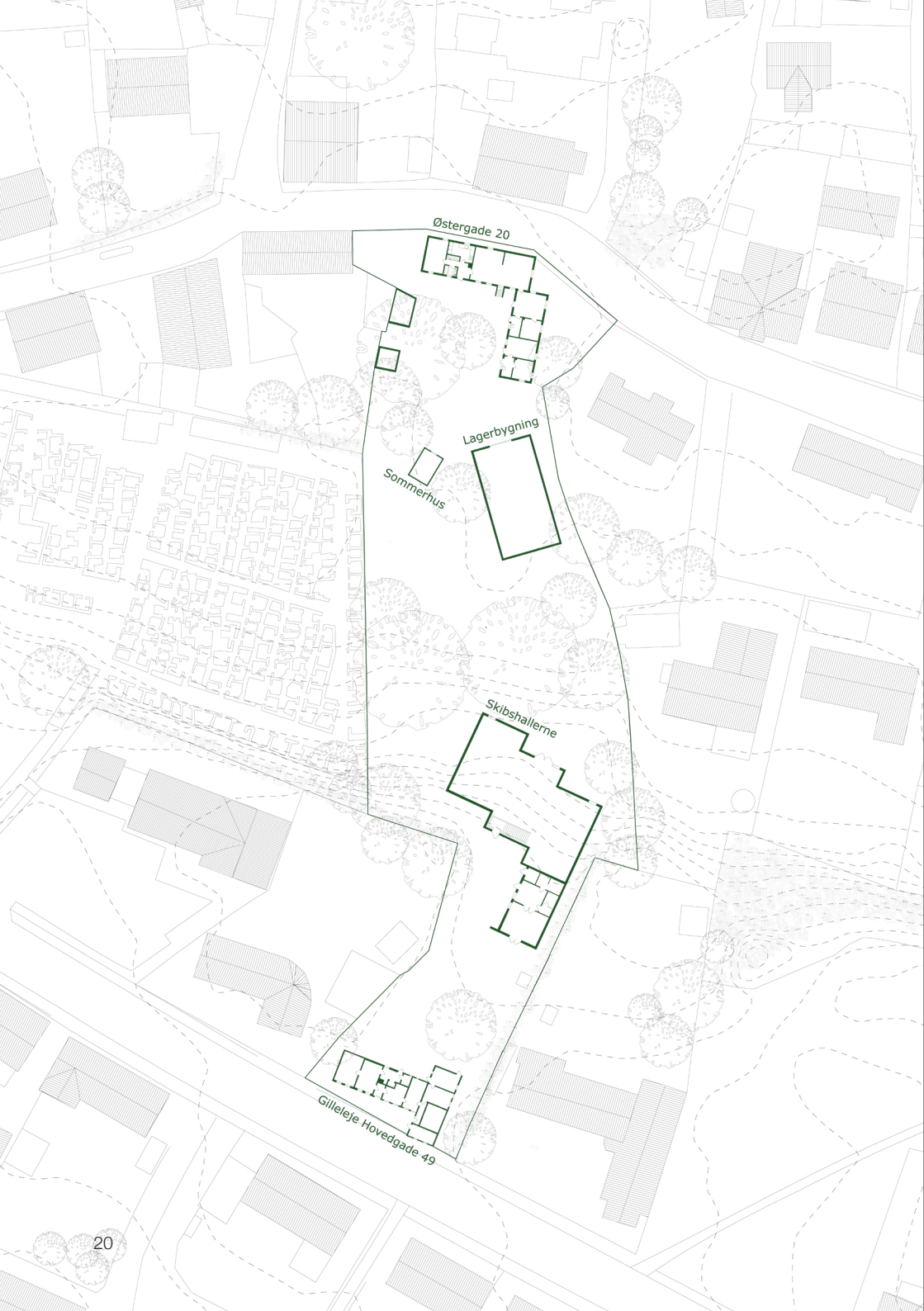
Husene i det gamle fiskerleje har flere egnsbestemte kvaliteter:

De lodrette gavle er helt eller delvist beklædt med tjærede brædder med lister og afsluttet med vindskeder. Facaderne er hvidkalkede over stok og sten og har kromoxidgrønne eller almueblå vinduer. Tagene er stråtækte vinkeltage med halmklædt mønning og kragtræer. I sin tid blev røerne hentet i de nærliggende moser ved Søborg sø. På tagene er der en kraftig skortstenspipe, som leder ned til husets centrerede ovnstue, der var karakteristisk for det sjællandske landbindingsværkshus.

I Gilleleje var bjælkerne og tagspærene ofte i fyrretræ eller gran, og stolperne i egetræ. I mange tilfælde har man brugt strandingsgods såsom kasseret skibstømmer fra vrage eller ophuggede skibe, da omkostningerne for nyt træ var for dyrt.

Fra midten af 1800-tallet forsvinder bindingsværkskonstruktionen og bliver erstattet af hvidkalkede, grundmurede huse med sorttjæret sokkel. Husene blev præget af gotiske murdetaljer, rundbuede galvvinduer og trappefriser.

Overgang mellem havn og fiskerleje, eget foto.

Gilleleje Museum

Gilleleje Museum er drevet af Museum Nordsjælland. Men museet er i lige så høj grad funderet på lokale kræfter fra Gilleleje og Omegns Museumsforening. Det betyder, at museet også fungerer som et mødested i byen for museumsforeningen, deres venneforeninger og frivillige.

Et nyt museum i Gilleleje er et reelt ønske for Museum Nordsjælland og museumsforeningen. I dag har museet omkring 3.500 gæster om året. Med et nyt museum i Gilleleje drømmer Museum Nordsjælland om, at besøgstallet vil stige til 25.000 om året.

Gilleleje Museum er placeret midt i det gamle fiskerleje på en grund, som bliver kaldt »museumsstrøget«. Strøget er omkranset af Gilleleje Hovedgade, Østergade og kirken (der også spiller en rolle for museet i kraft af kirkens historie som gemmested for forfulgte jøder). På grunden er der foruden to bevaringsværdige bygninger: et lille sommerhus, en lagerbygning og en udstillingsbygning også kaldet Skibshallerne.

Grunden skråner mod nord og ligger på den oprindelige kystskrænt. Det samlede grundareal er på 3.733 m².

Der er adgang til museet både fra Gilleleje Hovedgade og Østergade. På grund af terrænet og Skibshallernes udformning er det svært for dårligt gående gæster at besøge museet.

Gilleleje Hovedgade 49 og Skibshallerne er ejet af Gilleleje og Omegns Museumsforening og Østergade 20 og lagerbygningen er ejet af Gribskov Kommune. Gilleleje og Omegns Museumsforening ejer desuden museumsskibet Vilhelm, der ligger i den gamle havn, og som også er en del af Gilleleje Museum.

Situationsplan 1:1000

Gilleleje Hovedgade 49

Gilleleje Hovedgade 49 omfatter en solret liggende stuelænge med en tværliggende udhuslænge mod øst. Dele af det nuværende stuelænge går tilbage til begyndelsen af 1800-tallet. Senere er huset udbygget over et par omgange. Det er 125 m² og rummer i dag en interiørudstilling.

Bygningen er et af Gillelejes bedst bevarede eksempler på det sjællandske bindingsværk. Bindingsværket med »glammede« bjælker er kalket over stok og sten med en sortmalet sokkel af syldsten. Stolperne står direkte på nedgravet kampesten uden fodtømmer. I enkelte fag er der anbragt syldstykker, som en ikke konstruktiv reservefodrem.

Galvtrekanter er i rødmalet træ, der er almueblå vinduer, og taget er et stråttækt vinkeltag med halmklædt mønning og kragtræer.

Album, egne fotos.

Østergade 20

Bygningen består af en solret liggende stuelænge ud mod gaden, som er sammenbygget med en beboelses- og udhuslænge mod øst. Mod vest er der en mindre udhusbygning. Bygningen er opført i starten af 1800-tallet, ligeledes med sjællandsk bindingsværk. I slutningen af 1800-tallet blev huset omsat til grundmur med nygotiske murdetaljer.

Bygningen er 147 m² og er indrettet som skolestue anno 1920 og som ferieboliger i udhuslængen.

Galvtrekanter er i rødmalet træ, vinduer er kromoxidgrønne, og taget er et stråttækt vinkeltag med halmklædt mønning og kragtræer.

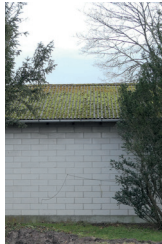
Album, egne fotos.

Skibshallerne

Skibshallerne blev opført i 1988 til udstillingsbrug i løbet af sommerhalvåret. Med et samlet areal på 325 m² huser hallerne i dag museets faste udstilling om fiskeriets historie ved den sjællandske nordkyst. Den faste udstilling består blandt andet af en række museumsgenstande såsom gammelt fiskerudstyr, gamle både, kort og modelbåde. Bygningen er af træ og med telhtag.

Album, egne fotos.

Lagerbygning

Lagerbygningen er et gammelt Wiibroe-øldepot bygget af gasbetonsten. Den er 150 m² og bruges i dag til at formidle de danske jøders flugt til Sverige i oktober 1943 på en række ophængte plancher.

Album, egne fotos.

Sommerhus

Et bevaringsværdigt sommerhus fra 1950. Sommerhuset er 10 m² og blev i sin tid brugt af en familie med to voksne og to børn. Sommerhuset er flytbart.

Album, egne fotos.

Museumsskibet Vilhelm

Skibet er fra slutningen af 1800-tallet og er typisk for de skibe, der blev brugt ved datidens fiskeri i Gilleleje. Det vedligeholdes og bemannes af frivillige i Vilhelm Skibslaug. I sommerhalvåret er det muligt at sejle med Vilhelm.

Museumsskibet Vilhelm, egne fotos.

Projekt

Program

I mit afgangsprøjet vil jeg tegne et nyt bymuseum i Gilleleje. Med afsæt i Gilleleje Museums nuværende faciliteter og på baggrund af en analyse og værdisætning vil jeg udarbejde en restaureringsholdning. Herfra vil jeg diskutere, i hvilket omfang det er muligt at restaurere, transformere, addere eller subtrahere fra det eksisterende, således at stedet kommer til at fremstå som en arkitektonisk helhed, hvor de bærende bevaringsværdier er i tæt dialog med det nye museum.

Jeg vil i mit projekt forholde mig til adgangsforhold, udstillingsfaciliteter, parkeringspladser, skoletjeneste og faciliteter til medarbejdere og Gilleleje og Omegns Museumsforening.

Med inspiration i FN's verdensmål om at styrke indsatsen for at beskytte og bevare verdens kulturarv (11.4) vil jeg diskutere, hvordan museet kan udnytte byens kulturarv som en ressource. Den lokale kulturarv er i sig selv identitetsskabende, og bymuseerne har en rolle i at formidle og sætte fokus på den. Jeg vil undersøge, hvordan man tegner et museum, der er placeret på det selvsamme sted, hvor de relevante hændelser har udspillet sig, og miljøet kan sanses. Min arkitektoniske intension er, at museet skal udnytte, respektere og genfortolke den kulturarv, som omgiver den. Med andre ord – *et bymuseum i samklang med stedets særlige karakter.*

Som en del af projektet vil jeg undersøge, hvordan bymuseet kan forankres i byen. Det er vigtigt, at museet skal være et rum for alle og ikke kun betrækkes af medlemmer af museumsforeningen. Med afsæt i FN's verdensmål om demokratisk tilgængelighed og adgang til offentlige rum i byer (11.7) og med forståelse for Gilleleje bys historie med blandt andet redningen af de danske jøder under anden verdenskrig, vil jeg bestræbe mig efter, at det nye museum kan indfri dette. Museet som byens hus.

Østergade 20, Gilleleje Museum, eget foto.

Metode

Mit projektforsløb opdeles i tre hovedfaser.

Blik

I min afgangssopgave skal jeg arbejde med bevaringsværdige bygninger i Gillelejes gamle fiskerleje. Det kræver en stillingtagen til, hvordan en restaurering, transformering eller addition kan håndteres. Jeg vil gennem analyse, værdisætning og opmåling oparbejde et fundament, som skal danne grundlag for min restaureringsholdning. Denne metode vil hjælpe mig til at identificere bærende bevaringsværdier, og hvad jeg kan arbejde videre med. Med et fænomenologiske blik vil jeg bruge fotoregistrering til at indfange den atmosfære, som opleves på og omkring Museumsstrøget. Jeg vil dokumentere mine analyser og registreringer i kataloger.

Kast

Her vil jeg sammentænke de tekniske, historiske og fænomenologiske intentioner og komme med mine første udkast til projektets udformning. Jeg vil arbejde i tegning, model 1:200 og bruge fotografiet som skitseringsværktøj.

Jeg vil arbejde ud fra tre skalaer. Den store skala (*Landscape*) vil hjælpe mig til at placere museet på grunden og undersøge, hvordan museet kan forankre sig i byen. Den nære skala (*Still Life*) vil jeg bruge til at skitse på de rumlige greb i museet, og diskutere hvordan deres indbyrdes forhold skal organiseres. Til sidst vil jeg have blik for den kropslige skala (*Portrait*) og materialets stofflige egenskaber og betydning for, hvordan museet skal opleves.

Projekt

Den sidste fase handler om at udvikle projektet til et sammenhængende arkitektonisk forslag. Jeg vil præcisere projektets intentioner gennem tegning, modelarbejde og fotografi. Jeg vil bruge de ovennævnte skalaer for at skærpe de arkitektoniske virkemidler.

Gilleleje Hovedgade 49, Gilleleje Museum, eget foto.

Vejledende afleveringsformater

Modeller

Situationsmodel 1:200

Udsnitsmodel 1:20/10

Tegningsmateriale

Plan, snit, opstalt 1:500

Plan, snit, opstalt 1:50

Plan, snit, opstalt 1:5

Visualiseringer

Kataloger

Analyse og værdisætning

Undersøgende studier

Fotografier

Referencer

Østergade 20, Gilleleje Museum, eget foto.

Kilder

Bøger

Harlang, Christoffer og Albert Algreen-Petersen: Om bygningskulturens transformation. Gekko Publishing, 2015

Vadstrup, Søren: Mit bindingsværkhus. Netværk for bindingsværk, 2020

Beyer, F., Egevang, R., Frandsen, S., Jarrum, E. A.: Historiske huse i Gilleleje fiskerleje. Nationalmuseet og Gilleleje Museum, 1989

Bak-Andersen, Søren. 2020. Gammel viden til nye bygninger. Det Kongelige Danske Akademis Skoler for Arkitektur, Design og Konservering

Artikler

Caruso, Adam: The Emotional City. Quaderns 2001. Issue 228, pp8-13

Raadvad: Tilstandsrapport af Gilleleje Hovedgade 49. 2020

Museum Nordsjælland: Visionsoplæg - Livet ved havet. 2019

Thomsen, Lars. Gilleleje "du lille fiskerby". Museum Nordsjælland

Thomsen, Lars: Et samlet museumsmiljø i Det gamle Gilleleje. Museum Nordsjælland. 2012

Kulturarvsstyrelsen og realdania: kulturarv en værdifuld ressource for kommunernes udvikling. kulturarvsstyrelsen og realdania, 2005

Ravn, Thomas Bloch: På museet skal vi lære os selv at kende. Kristelig Dagblad, 2020

Internetsider

<http://www.vilhelmsskibslaug.dk>

<http://www.gillejemuseumsforening.dk>

<https://museumns.dk>

<https://www.verdensmaalene.dk/fakta/verdensmaalene>

<https://slks.dk>

Samtaler

Lars Thomsen, medlem af Gilleleje og omegns Museumsforening

Ole Lass Jensen, Museumsdirektør, Museum Nordsjælland

Fotos og illustrationer

Jødisk kvinde (Billede på side 6), Frihedsmuseet

Billeder fra Gilleleje, egne fotos

Gillelejes udvikling s. 12-13, eget diagram

Bevaringsværdige huse, s. 14, eget diagram

Tektoniske illustrationer, s. 17, Søren Vadstrup

Skråfoto s. 22-23, Kortforsyningen, Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering

Helene Anker Kure
Kulturarv, Transformation og Restaurering
Afgangsprogram 2021